

PSALMUS 46

DOMINUS UNIVERSORUM REX

Sedet ad dexteram Patris, et regni eius non erit finis.

[#I/72]

AX
I 2+
ps 46

Psállite Deo nostro*, psállite psállite Regi nostro,
psállite sapiénter. E u o u a e

Het is de tijd van de grote projecten, alle symfonieën van een componist, het hele Bachoeuvre, alle Geneefse psalmen door Sytse de Vries op de plaat; de behoefte om vast te leggen wat misschien dreigt verloren te gaan of omdat het tegenwoordig allemaal kan. De wereld komt meer en meer binnen handbereik en misschien daarom willen we ordenen, catalogiseren, verzamelen en in ieder geval proberen compleet te zijn om de weg door het bos niet kwijt te raken.

Een mooi streven is dat: om Gods schepping te willen blijven kunnen overzien. Net zoals we dat in de Middeleeuwen deden met een gesloten wereldbeeld. Althans dat is de gedachte die bij me opkomt bij een project dat nu al weer een tijdje aan het groeien is en nog maar net met de eerste sprietjes boven de aardkorst uitsteekt: 150 Gregoriaanse psalmen uitgebracht in een aantal CD

boxen.

Mooi! Dat belooft wat. Ze zijn er nog niet maar over een jaar wordt de eerste doos cd's gepresenteerd. Ik praat met initiatiefnemer Eugene Liven d'Abelardo over Het Psalterium Project.

Ergens dit voorjaar vertelde me je tussen neus en lippen door dat je bezig bent met 150 gregoriaanse psalmen op te nemen. Ik was meteen getriggerd: wat een groots project!

De stand van zaken is dat we met Hartkeriana vijf sessies sinds mei 2012 hebben opgenomen (t/m Ps.100) en er ongeveer nog drie sessies resteren, die volgen in oktober 2014, mei en oktober 2015. Met de studio-montages zijn we bij Psalm 62 aanbeland, het project zou eind 2016 moeten afgerond zijn...

Het idee ontstond reeds een aantal jaren

geleden aan de keukentafel met een paar ex-leden van de Amsterdamse schola, en solisten bij Hartkeriana: Simon Paul en Hans Sprangers. We kwamen er op omdat we zagen dat het Saint Pauls Cathedral Choir o.l.v. Paul Scott alle 150 psalmen vanuit de Engelse Evensong traditie (The St.Paul's Cathedral Psalter) op cd hadden gezet, vierstemmig met orgel, soms van wisselende kwaliteit qua opname. We dachten toen: dat zouden we met het gregoriaanse repertoire ook moeten doen, en beter!

Psalmodiëren is het moeilijkste onderdeel van het gregoriaans zingen, maar wanneer je eenmaal van die “verboden vrucht” geproefd hebt, wil je niets liever dan psalmodiëren. Het is mijn voorganger Wim van Gerven zaliger die mij en

de zangers van de Schola Cantorum Amsterdam dat met heel veel geduld heeft bijgebracht; dat moet je echt vermelden, hoor. We hebben bijna uitsluitend officie gezongen in die tijd, elke week de zondagsvespers, soms completen na een rijke bourgondische maaltijd, en vooral de metten op de grote feestdagen, zo'n 15-tal per jaar. Ook hadden we ooit al eens een avond lang bij het Festival Oude Muziek Utrecht in 1996 de langste psalm 118 (119) in zijn geheel gezongen, 22 blokken ingedeeld volgens het Hebreeuws alfabet, met elk een eigen authentieke antifoon. Eigenlijk al een soort voorproefje.

Daarbij is het een traditie die in de kloosters bijna is uitgestorven, ook daar wordt het psalmzingen vaak afgeraffeld.

PSALMUS 48

VANITAS DIVITIARUM

Dives difficile intrabit in regnum caelorum (Mt 19, 23).

[H I / v]

A. E.

A Uribus percí-pi-te * qui ha-bi-tá-tis orbem.

E u o u a e.

*Gallian
et King
x 12 bis*

*Ps M III
CAD III 1533*

A Udíte hæc, omnes gentes, *
áuribus percípíte, omnes qui habitá-tis órbem:

TONUS E

Sic incí-pi-tur, et sic flécti-tur, † et sic me-di-á-tur; †

Atque sic fi-ni-tur.

Mediatio unico accentu constat, terminatio vero duplici.

Wim zei altijd dat het “zingen moet gebeuren vanuit het begrip van de tekst”. Als je zo zingt, kun je de muziek niet meer afraffelen, dan krijg je de liefde voor de psalmodie te pakken.

Ook de éminence grise van het Gregoriaans, Godehard Joppich, heeft zeker dat bewustzijn in ons wakker geschud. Bij het Festival van Arenzano 2001 zongen we naast het concert met Psalm 118, ook de Epifanie-metten als liturgie. Joppich – bescheiden achter een zuil verborgen – prevelde alle psalmen uit het hoofd mee in een soort mystieke trance, dat liet een heftige indruk na bij ons zangers. Onvergetelijk! Hijzelf zong tijdens zijn

Essener cursussen de psalmen wel erg gearticuleerd, soms te theateraal. Hierdoor verloor het de natuurlijke flow van de tekstprosodie. Wij zoeken een balans hierin: vlot, licht, goed verstaanbaar en een natuurlijk evenwicht in de spanningsontwikkeling tussen de beide psalmhelften.

Hoe moet ik me dat voorstellen, 150 psalmen opnemen?

Onze cantor en mede-initiatiefnemer van het project, Simon Paul, heeft een buitenhuisje in de Bourgogne, vlakbij Malay waar een prachtig 11e eeuws ro-

maans kerkje staat. Daar trekken we dan tweemaal per jaar naar toe voor een week en werken heel gestaag aan het maken van opnames, we hebben een opnametechnicus uit Nederland mee van Studio Stone, Jan Steenbeeke, een rustige man met goede oren, met wie ik dan samen de eindafwerking doe: takes beluisteren en selecteren, monteren, balans mixage en mastering. Dat kerkje kunnen we gratis gebruiken. We hebben de sleutel die week ter beschikking en als dank voor het gebruik geven we eenmaal per jaar een gratis concert voor de bewoners van het dorpje. Het is een ideale omgeving, we kunnen er geconcentreerd werken en de akoestiek is fantastisch, niet teveel, transparant en warm! Daarbij komen dan nog de geneugten van het Bourgondisch leven, wat bijdraagt tot een genoeglijke samenwerking en atmosfeer, niet geheel onbelangrijk bij het psalmodiëren, waar alles zo nauw luistert.

Maar 150 psalmen, welke keuzes maak je daarbij? En wat zijn je bronnen? Is dat niet vreselijk lastig?

Nou, daar noem je wat. We willen bij elke psalm een authentiek antifoontje uit het vieux fonds, dat wil zeggen een antifoontje waarvan de tekst in de psalm voorkomt, en ook bij voorkeur uit de tiende-eeuwse Codex Hartker SG 390-391. Geen neo-gregoriaans zoals in heel wat Solesmes-uitgaven! Dat is een behoorlijke klus geworden, we kiezen waar mogelijk uit het repertoire van Hartker en 80% van de antifonen komt ook uit die verzameling, maar we gebruiken ook een dertigtal andere handschriften, zoals Karlsruhe Aug.LX (= "Hartker op lijnen"), St.Maur-les-Fossés (BN Paris 12044), Utrecht Antifonale UB 406, SG 388 (= kopie Hartker), Klosterneuburg, Aachen, Firenze, Lucca 601, Worcester F 160, Silos etc.

Voor een bepaalde psalm hebben we zelfs moeten uitwijken naar het Ambrosiaans omdat we echt niets anders konden vinden. Een grote hulp hierbij is het 6-delige CAO (Corpus Antiphonarium Officii) van Dom R.J. Hesbert, maar ook het nieuwe boek van Frans Kok: *Laus Divina* (2010), dat grotendeels gebaseerd is op de nieuwe ordo-research van Pouderoijen in het paleografisch atelier van de abdij St. Pierre de Solesmes. Maar ook op de site van cantusdatabase.org vinden we menig totaal onbekend antifoontje.

Ik kan me voorstellen dat je ook afwisseling in psalmtönen wilt. Hoe kies je uit de acht modaliteiten, welke psalm in welke toonsoort?

We proberen zoveel mogelijk alle modi aan bod te laten komen, maar helemaal gelijk krijgen we dat niet verdeeld, er is nu eenmaal veel meer materiaal van de ene modus dan van de andere. De psalmtönen zingen we ook gerestitueerd, zo hebben we de uitgangen van de mi-oermodus veranderd ten opzichte van de recente uitgaven zoals het Psalterium monasticum van Solesmes. Ik heb hier

sinds jaren heel veel overleg over met prof. fr. Kees Pouderoijen OSB uit Vaals. Hij kent het officierepertoire als geen ander door zijn jarenlange research in Solesmes. Ik ga hem binnenkort weer een paar weken opzoeken in Wenen en dan bespreken we weer enkele antifonen. Soms zijn we een hele dag bezig met een gezang. Ook schieten collega's als Dom Alberto Turco (Verona), Heinrich Rumphorst (Berlijn) en Franz-Karl Praßl (Graz) wel eens te hulp als de nood hoog is.

Voorbeeld van een falsificatie van Solesmes-uitgaven:

In de oermodus mi is de historische ontwikkeling van de psalmuitgang 5 lettergrepen geteld vanaf het einde van de psalm, zonder vulnoten. Het accent altijd op de 5e laatste noot! Ook in de antifoonuitgang. Soms wordt dan een synesis toegepast, al naar gelang het aantal lettergrepen. Men zingt dan een pes quadratus op die accent-lettergreep. Niet eenvoudig op het eerste gezicht, maar men went er wel snel aan. Solesmes geeft dubbele accenten - met vulnoten indien nodig - maar op de fa! Historisch een falsificatie.

Hartkeriana werd in 1994 door Eugeen Liven d'Abelardo opgericht met als doel gregoriaans op professionele wijze ten gehore te brengen. Binnen het omvangrijke gregoriaanse repertoire bestaat een veelheid aan muzikale genres, vormen en stijlperiodes, waarvan niet alle facetten binnen de gangbare liturgische praktijk aan bod komen. Eén van de redenen hiervoor is dat er vaak virtueuze melismatische gezangen zijn, die hoge technische eisen stellen aan de zangers. Verder hebben de snel evoluerende inzichten omtrent uitvoeringspraktijk geleid tot een behoefte aan gespecialiseerde musici en diepgaande musicologische studie. Sinds de 50-er jaren is onder de invloed van de benediktijner monnik Dom Eugène Cardine door vergelijkende bronnenstudie een zowel ritmische als melodische vernieuwing ontstaan die inmiddels bekend staat onder de naam semiologie. Hartkeriana bestaat uit een achttal zangers die, elk vanuit hun eigen invalshoek, de universele herwaardering van het gregoriaans als cultureel erfgoed propageren.

Het Antifonale van Hartker werd rond het jaar 1000 geschreven door de kluisenaar Hartker, monnik van de abdij Sankt-Gallen. Deze codex staat bekend als Antiphonarium Hartkeri Sankt-Gallen 390-391. Het manuscript bevat alle officiegezangen van de universele Europese en de lokale Oost-Zwitserse traditie. Hoewel het inmiddels bewezen is dat het Hartkerhandschrift meer het werk is van een schrijversatelier dan het oeuvre van een enkeling, kan het heel goed zijn dat de gehele tekst en een deel van de neumen door Hartker zelf zijn geschreven. In ieder geval is het één van de oudste, en zeker het volledigst en meest intelligent genoteerde getuigenis van een repertoire dat in de gewone kerkelijke praktijk en ook in een concertante context over het algemeen uiterst zelden of helemaal niet aan bod komt.

Deze unieke collectie, een hoogtepunt binnen het gregoriaans repertoire, is slechts ten dele voor de muziekpraktijk toegankelijk en wacht nog steeds op een degelijke muzikale transcriptie. Hartkeriana stelt zich tot doel in de toekomst de rijkdom van dit handschrift te ontsluiten en tot klinken te brengen.

Op een handgeschreven A4'tje laat Eugene me een schema zien van alle modi met daar achter ingevuld welke psalm in die modus gezongen wordt en welke antifoön daarbij hoort.

We zingen de psalmen vanuit de Nova Vulgata, muzikaal zo authentiek en verantwoord mogelijk. Het is zeker niet eenvoudig om bij elke psalm een geschikte antifoön te vinden en soms heb je de keuze uit meer dan tien, we kijken dan toch naar de diversiteit van de modi en de differentiae. Ook speelt de tekstkeuze en de muzikale rijkdom van de antifoön een rol. Van elke antifoön moet je ook weer bepalen welke versie je neemt. Je wilt ook bv. standaardformules in de 4e modus vermijden, daar zijn zo'n 200 antifonen van.

Zo zagen we dat het handschrift Hartker soms de uitgangen van de antifonen of modusaanduiding in de loop der tijden had gemanipuleerd. Met infrarood was er soms te achterhalen wat er oorspronkelijk in het handschrift stond vóór de rasure, of in Karlsruhe Perg. Aug. LX - een vroege kopie van Hartker - kan men zien wat er eerder als uitgang stond.

Maar nu praktisch. Je hebt een geweldig project onder handen en ik zie dat je

vooral met de inhoud bezig bent, maar het moeten vier cd boxen worden met elk 3 cd's. Hoe ga je dat financieren?

Het worden inderdaad vier boxen geordend naar de vijf psalmboeken, waarbij de psalmboeken 3 en 4 in één doos komen. Op elke cd hebben we dan ook nog een 'bonus track' met meer solistisch repertoire. Zoals bijvoorbeeld het exuberante *Canticum trium puerorum* uit Cantatorium SG 359, met 11 lange aartsmoeilijke verzen gezongen door solist Jasper Schweppe.

Het is een privé-initiatief en voor de financiering gaan we uit van enkele sponsors, voor ons ligt het belang bij het realiseren van de opnames, we zouden kunnen overwegen om de muziek alleen online beschikbaar te stellen maar we denken dat de meeste mensen het hele project toch graag in de kast willen hebben staan. En natuurlijk moet er dan een boekje bij. Maar daarin beperken we ons tot de teksten en muziek van de antifonen, de psalmen kan men gemakkelijk op internet vinden. Kijk, we willen graag de kunst van het psalmodiëren vast leggen. De gemiddelde leeftijd van Hartkeriana gaat ook al richting zestig, dat voelt als een tijdsdruk om ons erfgoed

veilig te stellen: de psalmen verstaanbaar zingen, dat wil zeggen: *Psallite sapienter*. Alle zangers die meedoen aan dit project, het zijn er zeven à acht per opname sessie, zijn dan ook latinist want betrokkenheid bij de tekst is essentieel.

Zing je zelf ook mee?

Nee, dat is niet de bedoeling, af en toe een inzet van een antifoon, maar de psalmen doen de koorleden helemaal zelf, die dirigeer ik ook niet, men moet op elkaars adem zingen. Ook van de antifonen geef ik vaak niet meer aan dan de inzet. We streven zeker niet naar technische perfectie maar we willen de monastieke sfeer benaderen die hoort bij dit type zang. Mijn rol is meer die van productie leider, als ikzelf meezing is het veel moeilijker

om ter plekke de balans te beoordelen.

Toch nog even terugkomen op het zakelijke aspect van het Psalterium project: Je moet die cd-dozen op een gegeven moment toch in de markt zetten. Heb je daar al een strategie voor?

Nog niet uitgewerkt, nee, maar volgend jaar, mei 2015, tijdens het 12e internationale gregoriaans festival in Watou, wordt de eerste cd box gepresenteerd. Met Bernhard Deheegher en Franz-Karl Praßl hebben we overlegd en zij hebben zelfs besloten om het thema van het festival te vernoemen naar het project: *Psallite Sapienter*, antifoon uit psalm 46 uit de Epifanie-metten: *Psallite Deo nostro, psallite, psallite regi nostro, psallite sapienter*.

Katrijn Kuypers is redacteur van dit tijdschrift.